

Список бібліографічних посилань:

1. Маркин А. В. Презумпции в праве: анализ исследований. *Вектор науки ТГУ*. 2011. № 2. С. 59–65.
2. Курумшиева Э. И. Презумпции в семейном праве Кыргызской республики. *Вестник научных конференций*. 2015. № 4–6. С. 50–54.
3. Воробьева И. В. Презумпция действительности брака в семейном праве Российской Федерации. *Вестник Российского государственного гуманитарного университета. Серия: Экономика. Управление. Право*. 2013. № 3. С. 116–122.

Одержано 24.04.2017

УДК 347.41

Вадим Миколайович Ігнатенко,

доцент кафедри цивільного права № 1

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

кандидат юридичних наук, доцент;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1275-1755>

ДО ПИТАННЯ ПРО ЕТАПИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НЕДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ІЗ ОДНОСТОРОННІХ ПРАВОМІРНИХ ДІЙ

Уперше поняття зобов'язання було розроблено в римському приватному праві. Спочатку вважалось, що будь-які відносини між людьми можуть породити зобов'язання. На думку російського дореволюційного цивіліста Й. О. Покровського найдавніший зародок зобов'язальних відносин полягає в тій області, яку ми в теперішній час називаємо цивільними правопорушеннями або деліктами, а договір як самостійне джерело зобов'язань з'являється значно пізніше. Критерієм класифікації зобов'язань здебільшого виступали підстави їх виникнення. Головним був поділ зобов'язань на ті, що виникають із договору і із правопорушення. Давньоримський юрист Гай цю двочленну класифікацію супроводжував застереженням про виникнення зобов'язань із різноманітних інших підстав (квазі-деліктів і квазі-контрактів). Саме така, чотирьохчленна класифікація закріплена в Дигестах Юстиніана була всеохоплюючою. Треба враховувати, що термін договір (*contractus*) використовувався щодо зобов'язань які виникають на підставі правовідносин, не пов'язаних із договором, як-от: ведення чужих справ без доручення, заповідальний відказ, спільна власність. В подальшому ж цей термін не використовувався до зобов'язань, які виникають у результаті хоча б і законної дії, але про неї сторони не домовлялись. До останніх належали квазіконтракти: ведення чужих справ без доручення, сплата неналежного і безпідставне збагачення.

Другий етап знаменувався прийняттям Цивільного Кодексу Наполеона в 1804 році. Згідно ст. 1370 якого зобов'язання виникають без наявності якої-небудь згоди ні зі сторони того, хто зобов'язується, ні зі сторони того, перед ким він зобов'язується. Одні з них виникають в силу закону, інші з особистих дій зобов'язаного. Зобов'язання, які виникають із особистих дій того, хто стає зобов'язаним витікають або з квазідоговорів, або із деліктів, або із квазіделіктів. Квазідоговорами є здійснювані виключно за власним бажанням дії людини, із яких витікає яке-небудь зобов'язання перед третьою особою, а іноді взаємне

зобов'язання обох сторін. До них традиційно віднесені ведення чужих справ без доручення і безпідставне збагачення.

Вслід за Кодексом Наполеона другим видатним кодифікованим нормативним актом у галузі цивільного права стало Німецьке цивільне уложення 1896 р. Воно врегулювало наступні недоговірні зобов'язання із односторонніх правомірних дій; публічна обіцянка винагороди, конкурс і ведення справи без доручення. В силу § 687 особа, яка в публічному оголошенні визначить винагороду, за вчинення якої-небудь дії, зокрема за досягнення певного результату, зобов'язана виплатити винагороду тому, хто здійснить зазначену дію, навіть якщо останній діяв не враховуючи публічну обіцянку винагороди. Різновидом публічного обіцяння винагороди виступає конкурс на преміальній основі, який вважається дійсним лише за умови, що зазначений його строк (абз.1§ 661). Конкурс від публічної обіцянки винагороди відрізняє змагальність. Ведення справи без доручення передбачає, що особа, яка веде справу іншої особи, не отримавши від неї доручення або не будучи уповноваженою в інший спосіб, зобов'язана вести справу так, як того вимагають інтереси зацікавленої в справі особи з урахуванням її дійсної або передбачуваної волі (§ 667).

Щодо незавершених зобов'язань, то § 762 передбачає, що зобов'язання з гри або парі не виникає. Надане на підставу гри або парі не може бути витребуване до повернення, оскільки зобов'язання не існує. Ці правила застосовуються також до домовленості, по якій сторона, яка прогала з метою виконання боргу, який виник із гри або парі прийме на себе зобов'язання перед стороною, яка виграла, зокрема, про визнання боргу.

Кодекс Наполеона і НЦУ справили значний вплив на розвиток цивільного законодавства дореволюційної Росії, яка частково включала територію сучасної України. На думку Є. О. Харитонова і О. І. Харитонові, найбільш важливим для нас є те, що НЦУ має явний, хоча й практично не відображений в літературі вплив на радянські кодекси, в тому числі й на Цивільний кодекс УРСР, послугувавши таким чином опосередковуючою ланкою приватного права.

У 1807 році набув чинності 15-томний Звід законів Російської імперії, який був об'єднаний у вісім книг. Значне місце у Зводі законів Російської імперії було відведено інституту зобов'язального права, в якому розрізняли зобов'язання, які виникають із договорів, та ті, які виникали у зв'язку із заподіянням шкоди. На початку XIX ст. у Російській імперії були створені кодифікаційні комісії, які розробили проекти сімейного, кримінального та торгового уложень, однак вони не були прийняті і не вступили в дію.

Щодо врегулювання зобов'язань із односторонніх правомірних дій, то можна стверджувати, що проект Цивільного уложення перебував під впливом Німецького цивільного уложення, оскільки в розділі третьому містив, зокрема, глави: публічна обіцянка винагороди, ведення чужих справ без доручення повернення неналежно отриманого.

Третій етап пов'язаний з існуванням Радянського Союзу. ЦК УРСР 1922 року закріплював два види недоговірних зобов'язань: ті що виникають внаслідок безпідставного збагачення, і що виникають внаслідок заподіяння іншому шкоди. На підставі ст. 399 ЦК особа, що збагатіла коштом іншої особи без ґрунтовної, встановленої законом або угодою підстави, зобов'язана повернути незаконно одержане. Обов'язок повернення настає й тоді, коли підстава збагачення відпадає згодом. Також передбачалось правило, згідно з яким збагатілий коштом іншої особи, через протизаконну, або спрямовану на шкоду державі дію цієї особи, зобов'язаний внести безпідставно одержане в прибуток держави. ЦК УРСР 1963 року розширив правове регулювання недоговірних зобов'язань і закріпив окрім зобов'язань з відшкодування шкоди і зобов'язань з безпідставного збагачення, зобов'язання, що виникають з публічного обіцяння винагороди (оголошення конкурсу),

зобов'язання, що виникають внаслідок рятуння соціалістичного майна. В юридичній літературі того часу недоговірні зобов'язання поділялись на два види: а) ті, що виникали з односторонніх правомірних дій (публічна обіцянка винагороди); б) охоронні, які виникали внаслідок завдання шкоди, рятуння соціалістичного майна, безпідставного придбання або збереження майна. В той же час існувала також точка зору про вузьке розуміння недоговірних зобов'язань, ототожнення їх з деліктними. Відповідно при такому підході поділ зобов'язань на договірні і не договірні (деліктні) не охоплював усі види зобов'язань (наприклад, з односторонніх правочинів, подій тощо). Тому пропонувалось поділити зобов'язання на регулятивні (як договірні, так і інші зобов'язання правомірної спрямованості і охоронні (які виникають із заподіяної шкоди і з безпідставного збагачення). У сучасній цивілістичній науці відстоюється також і вузький підхід, а саме, що в основі систематизації лежить поділ більшості зобов'язань за підставами виникнення на дві великі групи: договірні і недоговірні (правоохоронні).

Четвертий етап розпочався зі створенням цивільного законодавства незалежної України. В останній рік існування СРСР 31.05.1991 були прийняті Основи цивільного законодавства Союзу РСР і республік, які містили окремі глави присвячені таким недоговірним зобов'язанням як ведення чужих справ без доручення і з безпідставного збагачення.

Так, в силу ст. 188 Основ особа, яка вчинила правочин в інтересах другої особи, не маючи на те повноважень, вправі вимагати відшкодування понесених по цьому правочину витрат за умови наступного його схвалення цією особою. При відсутності схвалення необхідні витрати відшкодовуються особою, в інтересах якої вчинений правочин, лише в межах набутої за правочином вигоди. В українському цивільному законодавстві вони не мали безпосереднього втілення. Кодифікаційна робота проводилась і в рамках СНД. 29 жовтня 1994 року на п'ятому пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць СНД було прийнято Модельний цивільний кодекс. Зокрема, глава 46 «Окремі види зобов'язань» була присвячена регулюванню діяльності в чужому інтересі без доручення.

Серед новітніх кодифікацій цивільного законодавства, які передбачають виокремлення недоговірних зобов'язань слід назвати ЦК Канадської провінції Квебек 1994 року. По-перше, в ст. 1372 зазначені підстави виникнення зобов'язання: зобов'язання виникає з договору або із будь-якої дії або факту, з яким закон пов'язує правові наслідки зобов'язань. По-друге, він мстить главу 4 «про деякі підстави зобов'язань» розбиту на три відділи: про ведення чужих справ, про прийняття неналежного, про безпідставне збагачення.

Нові цивільні кодекси Російської Федерації і Республіки Білорусь в розділах окремі види зобов'язань не виокремлюють недоговірні зобов'язання і не закріплюють такого терміну, а лише містять окремі глави: дії в чужому інтересі без доручення і публічна обіцянка винагороди, публічний конкурс і проведення ігор і парі; зобов'язання внаслідок завдання шкоди; зобов'язання внаслідок безпідставного збагачення. Однак, в ЦК РБ все ж приводиться термін «недоговірні зобов'язання» – так називається параграф глави «колізійні норми» розділу «Міжнародне приватне право». в ньому йдеться про наступні види недоговірних зобов'язань: а) зобов'язання з односторонніх дій (публічна обіцянка нагороди; діяльність в чужому інтересі без доручення); б) зобов'язання внаслідок завдання шкоди; в) безпідставне збагачення.

На відміну від цивільних кодексів РФ і РБ, ЦК України, по-перше в окремий підрозділ виділяє недоговірні зобов'язання, які разом з договірними складають розділ «окремі види зобов'язань»; по-друге, він більш детально регулює окремі види недоговірних зобов'язань, завдяки чому закріплює більш широкий їх перелік. Наприклад, ЦК РФ і РБ в главі «зобов'язання внаслідок завдання шкоди» включають статтю «попередження

завдання шкоди», згідно якій небезпека завдання шкоди в майбутньому може стати підставою для позову про заборону діяльності, що створює небезпеку (відповідно ст. 1065 і 934). Натомість ЦК України містить главу «створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи» яка складається із трьох статей. Якщо порівняти правове регулювання недоговірних зобов'язань із односторонніх правомірних дій, за ЦК УРСР і діючий ЦК України, то перш за все це наявність окремого підрозділу і закріплення окремих видів на рівні глав: публічна обіцянка винагороди; вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення; рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи; набуття, збереження майна без достатньої правової підстави.

Підсумовуючи вказане можна дійти висновку, що значення недоговірних зобов'язань на сучасному етапі зростає. Нарівні з традиційними видами недоговірних зобов'язань із односторонніх правомірних дій, які відомі з часів римського права: ведення чужих справ без доручення, зобов'язання внаслідок безпідставного збагачення, врегульовані нові види зобов'язань: із публічного обіцяння винагороди без оголошення конкурсу та за результатами конкурсу; рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи. Разом з розширенням переліку видів недоговірних зобов'язань із односторонніх правомірних дій чітко простежується тенденція до збагачення змісту раніше відомих зобов'язань шляхом виокремлення підвидів у рамках виду. Так, наприклад, ЦК УРСР не регулював зобов'язання з публічної обіцянки винагороди без оголошення конкурсу.

Одержано 03.05.2017

УДК 347.1

Костянтин Анатолійович Карчевський,

*юридичний радник Міжнародної організації з розвитку права (IDLO),
кандидат юридичних наук, доцент*

УКЛАДАННЯ ДОГОВОРУ НА ЕЛЕКТРОННИХ ТОРГАХ, ЩО ПРОВОДЯТЬСЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНОЛОГІЇ BLOCKCHAIN

Розвиток науково-технічного прогресу та інформаційних технологій впливає на всі сфери суспільного життя, у т.ч. й на майнові відносини, що є предметом цивільного права. Такі технології вимагають як переосмислення сутності тих чи інших цивільно-правових інститутів, що широко застосовувалися у так звану «доінформаційну» добу, так і відповідного реформування цивільного законодавства, його розбудови на певних нових засадах. Серед іншого, інформаційні технології застосовуються й у договірній сфері, а саме під час укладання договорів в процесі проведення електронних торгів (аукціонів). Електронні торги є інструментом, який забезпечує прозорість процесу укладання договорів (що є запорукою усунення корупційної складової під час укладання державних контрактів), а також зручність та доступність такого процесу (що надає можливість приймати участь в укладанні договорів широкому колу суб'єктів господарювання). Зазначені чинники обумовлюють широке застосування електронних торгів у сфері публічних закупівель, у сфері продажу публічного майна, у сфері купівлі-продажу інших товарів.